

Storck gegn Þýskalandi

Dómur frá 16. júní 2005

Mál nr. 61603/00

5. gr. Réttur til frelsis og mannhelgi
6. gr. Réttur til réttlátrar málsmeðferðar fyrir dómi
8. gr. Friðhelgi einkalífs og fjölskyldu
Nauðungarvistun. Andleg vanheilsa. Læknismeðferð.

1. Málsatvik

Kærandi, Waltraud Storck, er þýskur ríkisborgari, fædd 1958. Hún hefur dvalið á geðsjúkrahúsum og öðrum stofnunum í nærfellt 20 ár. Kærandi er 100% öryrki.

Kærandi var vistuð á geðsjúkrahúsi í einkaeigu í júlí 1977 að beiðni föður hennar. Var vistunin til tæpra tveggja ára. Á vistunartímanum varð kærandi lögráða. Kærandi reyndi margoft að strjúka úr vistinni, en var jafnan lokuð inni á nýjan leik gegn vilja sínum með valdbeitingu og atbeina lögreglu. Kærandi var ekki svipt lögræði. Ekki hafði heldur verið leitað úrskurðar dómstóla um vistun hennar á umræddri stofnun. Á hælínu sætti kærandi meðferð við geðklofasýki, en hliðarverkanir meðferðarinnar orsökuðu sjúkdóm í miðtaugakerfi hennar, sem leiddi m.a. til skertrar hreyfigetu hennar. Einnig missti kærandi málið á tímabili. Árið 1994 komst sérfræðingur að þeirri niðurstöðu, að kærandi hefði aldrei þjádast af geðklofa, heldur hefði hegðun hennar verið afleiðing bágra fjölskylduadstæðna. Annað álit sérfræðings frá 1999 staðfesti niðurstöður fyrra álits.

Þann 5. apríl 1979 var kærandi vistuð á geðsjúkrahúsi og dvaldi þar til 21. maí 1980. Hélt hún því fram að tilviljun hefði valdið því að hún þurfti ekki að vera lengur á sjúkrahúsinu þar sem annar sjúklingur hafði boðið henni húsnæði til að búa í.

Frá 21. janúar 1981 gekkst kærandi aftur undir meðferð á sama geðsjúkrahæli og árin 1977–1979. Hafði þá hún misst málgetu og sýndi samkvæmt mati lækna merki um einhverfu.

Frá 3. september 1991 til 28. júlí 1992 gekkst kærandi undir læknismeðferð á háskólalæknastofu þar sem hún öðlaðist aftur málgetu sína.

Þann 12. febrúar 1997 höfðaði kærandi mál fyrir dómstólum á hendur geðsjúkrahúsi því sem hún hafði dvalist á. Hélt hún því fram að vistun hennar á árunum 1977–1979 og 1981 hefði verið ólögleg samkvæmt þýskum lögum og byggði það m.a. á álitsgerð sérfræðings. Þá taldi hún læknismeðferðina sem hún fékk og vistunina hafa skaðað andlega og líkamlega heilsu sína verulega. Krafðist hún bóta vegna þess tjóns sem hún hafði beðið af vistuninni á framangreindu tímabili. Með dómi undirréttar 9. júlí 1998 var bótaréttur kæranda viðurkenndur þar sem vistun hennar var talin hafa verið ólögmað, enda hafði kærandi hvorki beint né óbeint gefið samþykki sitt fyrir vistuninni.

Áfrýjunardómstóll ómerkti dóm undirréttar og vísaði málinu frá 22. desember 2000. Taldi hann vistun kæranda árin 1977–1979 ekki hafa falið í sér ólöglega frelsisskerðingu og að hún hefði að nokkru leyti samþykkt vistun sína árið 1981. Kröfur kæranda um skaðabætur voru taldar fyrndar.

Kærandi höfðaði einnig mál vegna læknismeðferðar þeirrar hún fékk á háskólalæknastofu. Taldi hún sig hafa fengið ranga sjúkdómsgreiningu. Undirréttur féllst ekki á kröfu kæranda þar sem ekki voru taldar fyrir hendi nægar sannanir um að hún hefði ekki hlotið rétta læknismeðferð. Kærandi áfrýjaði dóminum. Staðfesti áfrýjunardómstóllinn dóm undirréttar. Kærandi stefndi einnig lækni sem sá um meðferð hennar á einkastofu og stofunni sjálfri til greiðslu skaðabóta en þær kröfur náðu ekki fram að ganga.

2. Meðferð málsins hjá Mannréttindadómstólnum

Kæran

Kærandi taldi vistun sína og læknismeðferð á umræddri einkastofnun og læknastofu háskólans hafa brotið gegn rétti hennar skv. 1. mgr. 5. gr. og 8. gr. Þá taldi hún hafa verið brotið gegn rétti hennar skv. 1. mgr. 6. gr. þar sem hún hefði ekki hlotið réttláta málsmeðferð fyrir þýskum dómstólum.

Niðurstaða

1. mgr. 5. gr.: Mannréttindadómstóllinn tók fram að við mat á frelsisskerðingu þyrfti að líta fyrst til þeirrar stöðu sem kærandi var í og annarra atriða, svo sem tegundar frelsisskerðingar, lengdar, áhrifa og eðlis.

Dómstóllinn komst að þeirri niðurstöðu að vistun kæranda á hæli á árabílinu 1977–1979 hefði falið í sér ólögmeta frelsisskerðingu. Leit dómstóllinn til þess að kæranda var haldið á lokaðri deild og undir stöðugu eftirliti. Þá var henni ekki heimilað að yfirgefa hælið í um 20 mánaða skeið. Þegar kærandi reyndi ítrekað að flýja var hún færð aftur í fjötrum. Meðal annars hafði atbeina lögreglu verið leitað til að færa hana aftur í vistunina. Hún hafði ekki getað haft samskipti við neinn utan hælisisins. Hlutlægt séð taldi dómstóllinn sýnt fram á að frelsi kæranda hafi verið skert. Hins vegar væri mælikvarði 1. mgr. 5. gr. ekki aðeins hlutlægur. Réttur einstaklings til frelsis yrði aðeins talinn skertur að hann hefði ekki samþykkt frelsisskerðinguna á fullnægjandi hátt. Kærandi var lögráða þegar hún var vistuð á umræddum tíma. Var hún því hæf til að samþykkja eða mótmæla vistun sinni á hælínu. Óumdeilt var að hún hafði ekki skrifað undir innlagningaraskjal og að hún kom á hælið sjálf, með föður sínum. Með vísan til atvika taldi dómstóllinn sýnt fram á að kærandi hafði verið vistuð án samþykkis síns, sem hún var talin hæf til þess að gefa. Var vistun hennar því brot á 1. mgr. 5. gr.

Við mat á því hvort ríkið yrði talið bera ábyrgð á vistun kæranda á umræddu hæli leit dómstóllinn til þriggja atriða. Í fyrsta lagi hvort takmörkun á frelsi hafi verið gerð með atbeina stjórnvalda. Í öðru lagi hvort dómstólar Þýskalands hefðu brotið á rétti kæranda með því að túlka ekki innlend lög í samræmi við tilgang 1. mgr. 5. gr. Í þriðja lagi hvort ríkið kynni að hafa brotið þá jákvæðu skyldu sína að hlutast til um að vernda rétt kæranda gegn takmörkunum af hendi einka- eða lögaðila.

Óumdeilt var að dómsúrskurður lá ekki fyrir um vistun kæranda á hælínu né leyfi stjórnvalda. Þá var ekkert eftirlit af hálfu hins opinbera á lögmæti eða framkvæmd vistunar einstaklinga á umræddu hæli. Stjórnvöld höfðu í raun gerst beinir þátttakendur í skerðingu á frelsi kæranda þegar hún var flutt nauðug viljug aftur á geðsjúkrahús með atbeina lögreglu, eftir flóttatilraun 4. mars 1979.

Dómstóllinn tók fram að þrátt fyrir skýra neitun kæranda á því að fara aftur á hælið eftir flóttatilraun sína, var engin rannsókn hafin af hálfu lögreglu eða stjórnvalda á lögmæti vistunar hennar. Dómstóllinn taldi ríkið ekki hafa fullnægt þeim jákvæðu skyldum sem á því hvíla skv. 1. mgr. 5. gr. þar sem það hafði ekki viðhaft eftirlit með lögmæti vistunar kæranda. Þá hafði ekki verið hlutast til um rannsókn á vistuninni eftir að aðstoðar lögreglu var leitað við að færa kæranda aftur í vistunina. Það var ekki talið nægilegt að fyrir hendi var eftirlit með leyfi til að reka einkastofur. Tryggði það ekki almennt eftirlit með þeirri vistun sem fram færi á slíkum stofnunum. Breytingar á lögum hvað þetta varðar komu of seint til að gagnast kæranda. Þannig brutu stjórnvöld jákvæðar skyldur sínar til að tryggja frelsi kæranda frá 1977–1979. Frá þeim tíma sem kærandi lýsti skýrlega yfir andstöðu sinni við að vera færð aftur í vistunina af lögreglu, var nauðsynlegt að útvega úrskurð dómstóls fyrir áframhaldandi vistun hennar. Þar sem hann lá ekki fyrir var vistun hennar ekki lögmæt og í andstöðu við 1. mgr. 5. gr.

Hvað vistun kæranda á sama sjúkrahúsi árið 1981 varðaði, komst dómstóllinn að þeirri niðurstöðu, að ekki hefði verið um ólögmeta frelsisskerðingu að ræða. Leit dómstóllinn m.a. til mats innlendra dómstóla á staðreyndum málsins og þess að kærandi var lögráða þegar hún var lögð inn á hælið aftur. Var gert ráð fyrir því að hún hafi verið fær um að lýsa yfir samþykki sínu á þessu tímabili. Þá hafði hún viðurkennt að hafa tekið sjálfviljug þátt í lækni meðferð sinni að einhverju marki. Með vísan til staðreynda málsins taldi dómstóllinn kæranda ekki hafa verið vistaða gegn vilja sínum og þannig hefði réttur hennar skv. 1. mgr. 5. gr.

1. mgr. 6. gr.: Kærandi taldi að þröng túlkun áfrýjunardómstóls hvað varðaði bótakröfu hennar og mat dómstólsins á matsgerð dómkvadds matsmanns sem var kvaddur til í máli hennar hefði brotið rétt hennar skv. 1. mgr. 6. gr. Hvað snerti túlkun og beitingu laga varðandi bótakröfu kæranda vísaði dómstóllinn til niðurstöðu sinnar skv. 1. mgr. 5. gr., og taldi sérstök álitamál önnur varðandi 1. mgr. 6. gr. ekki koma til álita í því sambandi. Þá taldi kærandi þann matsmann sem dómstóllinn hafði dómkvatt hafa verið óhæfan og dómstóllinn hafa dregið rangar ályktanir af matsgerð hans.

Dómstóllinn taldi þau gögn sem fyrir honum lágu, um val matsmanns og mat dómstólsins á matsgerðum hans, ekki leiða í ljós að málsmeðferð hefði ekki verið réttlát.

Kærandi taldi einnig að málsmeðferð dómstóla í bótamáli gegn háskólalæknastofnuninni hefði verið óréttlát. Taldi hún matsgerð sem var lögð fram í málinu ranga, matsmanninn ekki hafa svarað

þeim spurningum sem beint var til hans og hann hafa metið atriði sem hann hafði ekki sérþekkingu á. Þá hefðu dómstólar ekki metið á fullnægjandi hátt matsgerðina en hún var útbúin með hjálp aðstoðarlækna. Dómstóllinn benti á að við meðferð máls kæranda hefði verið tekið tillit til þess að matsgerðin var unnin með hjálp aðstoðarlækna og leit enn fremur til tveggja annarra sérfræðilegra álitsgerða. Mat áfrýjunardómstólsins á sönnunarbyrði taldi dómstóllinn ekki umdeilanlegt. Taldi dómstóllinn ekki hafa verið brotið gegn rétti kæranda til réttlátrar málsmeðferðar skv. 1. mgr. 6. gr.

8. gr.: Kærandi taldi að brotið hefði verið gegn friðhelgi einkalífs hennar skv. 8. gr. Taldi hún það bæði eiga við um frelsisskerðingu og læknismeðferð gegn vilja hennar árin 1977–1979 og 1981.

Dómstóllinn benti á að rétturinn til frelsis skv. 1. mgr. 5. gr. er sérregla í samanburði við 8. gr. Með kæru sinni varðandi takmarkanir á ferðafrelsi hennar taldi dómstóllinn að hún væri í raun að endurtaka kæru skv. 1. mgr. 5. gr. og að sérstök álitaefni tengd 8. gr. væru ekki fyrir hendi. Dómstóllinn skoðaði hins vegar nánar rök kæranda um að hún hefði sætt læknismeðferð gegn eigin vilja. Dómstóllinn taldi að kæranda hefði verið veitt læknismeðferð gegn vilja sínum og hefði það skert réttindi hennar skv. 8. gr. Dómstóllinn taldi ríkið hafa brugðist þeirri athafnaskyldu sinni að vernda kæranda fyrir slíkri skerðingu. Með vísan til niðurstöðu um atbeina lögreglu við að færa kæranda aftur í vistunina, taldi dómstóllinn að ábyrgð ríkisins hefði stofnast við það tímamark vegna skorts á aðgerðum í kjölfarið, sbr. það sem áður er sagt um 1. mgr. 5. gr.

Niðurstaða dómstóla í máli kærandi varðandi fyrningarfrest var ekki talin hafa tekið mið af ástandi kæranda á þeim tíma sem hún var vistuð. Hvað varðaði niðurstöðu um samningssamband milli kæranda og læknaostöðvarinnar tók dómstóllinn fram að kærandi mótmælti vistun sinni sem og læknismeðferð. Þannig varð ekki séð að kærandi hefði gengist viljug undir samning um lækniþjónustu. Jákvæðar skyldur ríkis til að vernda einstaklinga gegn broti á rétti samkvæmt sáttmálanum af hálfu einkaaðila höfðu einnig verið brotnar að mati Mannréttindadómstólsins. Í því felst að ríkinu ber að hafa eftirlit með starfsemi einkarekinna sjúkrastofnana. Ekki væri nægilegt að lög mæltu fyrir um refsingar gegn líkamsárás, eða að einstaklingur sem hefði verið skertur frelsi gæti fengið bætur eftir á. Skortur hafði verið á eftirliti ríkisins yfir einkareknum sjúkrastofnunum. Ríkið hafði ekki fullnægt jákvæðum skyldum sínum samkvæmt ákvæðinu.

Var ekki talið að sú meðferð er kærandi hlaut á stofnuninni réttlættist af ákvæði 2. mgr. 8. gr. Samkvæmt landslögum var nauðsyn á dómsúrskurði um að vista einstaklinga ef samþykki þeir lægi ekki fyrir. Ekki hafði verið hlutast til um að slíkur úrskurður yrði fenginn. Frelsisskerðing kæranda var því ekki lögmæt með vísan til 2. mgr. 8. gr.

Hvað varðar dvöl kæranda á sama hæli árið 1981 þótti hún ekki hafa sýnt fram á að hún hafi ekki veitt samþykki sitt fyrir læknismeðferð sinni á þessu tímabili. Dómstóllinn taldi dóm áfrýjunardómstóls hvað varðaði samþykki kæranda fyrir læknismeðferð á þessu tímabili, og þá læknismeðferð sem hún fékk, byggðan á fullnægjandi gögnum. Áfrýjunardómstóllinn hafði byggt á rökstuddri álitsgerð dómkvadds matsmanns og álitsgerðum sem lagðar voru fram af kæranda. Varð ekki ráðið af gögnum málsins að meðferð hennar hafi verið óviðurkvæmileg. Var því ekki talið að læknismeðferð á þessu tímabili hefði brotið í bága við 8. gr.

Hvað varðaði dvöl kæranda á læknaostofnun háskólans 1991 lagði dómstóllinn áherslu á, að jafnvel smávægileg inngríp í líkamlegt sjálfræði, og þar með einkalíf fólks, skerði réttindi skv. 8. gr. ef slíkt er gert andstætt vilja einstaklinganna sjálfra. Hins vegar var ekki talið sannað í málinu, að kærandi hefði sætt meðferð á umræddri læknaostofnun gegn vilja sínum. Hvað meðferð kæranda á umræddri stofnun varðaði var talið að kærandi gæti ekki talist hafa samþykkt aðra læknismeðferð en þá sem framkvæmd væri af kostgæfni og í samræmi við kröfur þess tíma. Var fallist á niðurstöðu áfrýjunardómstóls þess efnis að kærandi hefði ekki sætt meðferð sem bryti gegn 8. gr.

Kæranda voru dæmdar 75.000 evrur í miskabætur og 18.315 evrur í málskostnað og útgjöld.